

พิธีกรรมงานศพของไทยตามคติพุทธธรรม

Thai Funeral Rituals According to Buddhist Principles

พระครูสุตภัทธธรรม

Phrakhrusutaphaattharatharatham

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ชัยภูมิ

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chaiyaphum Buddhist College

Email: Kamol252122@gmail.com

บทคัดย่อ

จากการศึกษาเรื่องพิธีกรรมงานศพของไทยตามคติพุทธธรรมได้พบว่า มีหลักต่อการปฏิบัติต่องานศพที่หลากหลาย และสามารถนำมาประยุกต์ใช้และนำมาปฏิบัติตามแล้ว ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้จัดงาน และผู้ไปงานศพด้วยแต่ละวิธีหรือพิธีกรรมหลักการคิดทรรศนะ ของคนไทยเรา และต้องทำให้ถูกวิธี ในด้านการปฏิบัติทางการจัดงานศพ พิธีกรรมที่ถูกต้องสมบูรณ์แบบที่สุด คติธรรมที่มีในการจัดงานศพนั้นเป็นการบอกให้คนที่มมีชีวิตอยู่ศึกษาความจริงของชีวิต และจงดำเนินชีวิตอย่างมีสติและไม่ประมาทเมื่อยังมีชีวิตอยู่ในพิธียังสอนว่า อย่ามัวรอให้คนมาบอกข้าง ๆ โลงว่ารับศีลนะ ฟังพระสวดนะ สิ่งนี้เป็น การสอนคนที่มาร่วมงานศพ แม้แต่ก่อนนำขึ้นเชิงตะกอนยังเปิดให้ดูก่อนเพื่อแสดงให้เห็นว่าศพไม่ได้นำอะไรติดตัวไปเลย ดังนั้นพิธีกรรมงานศพจึงมีคติพุทธธรรมมากมาย

คำสำคัญ: พิธีกรรม, งานศพ, คติพุทธธรรม.

Abstract

From the study of Thai funeral rituals according to the Buddhist Dharma, it was found that there are many principles to treat funerals. And can be applied and implemented accordingly Bring benefits to those who organize the event And those who go to the funeral with each method or ritual, principles, viewpoint of the Thai people and we have to do it the right way During the funeral arrangements The most perfect ritual The morale in the funeral is to tell the living people to study the truth of life. And live your life consciously and without negligence when still alive in the ceremony, also taught that do not wait for people to tell the coffin next to receive the sacrament. Listen to the prayer. This is to teach people to attend funerals. Even before being brought up, the sedimentation was opened for viewing to show that the body had not been brought with him at all. Therefore, the funeral rituals have many Buddhist principles

Keywords : Rituals, Funeral, Buddhism.

1. บทนำ

ตั้งแต่โบราณไม่ว่าสมัยไหนถ้าจะกล่าวถึงความตาย หรืองานศพคนทั้งหลายต่างวาดกลัวกัน และไม่อยากจะประสบพบกับความตายเลย นั่นแหละเป็นสิ่งที่คนกลัวกันมาก และเมื่อนึกถึงก็มีความสะอึกหวาดกลัวจิตใจไม่ดีและ สิ่งนั้นก็คือความตาย จริงอยู่มีคนอีกระดับหนึ่งที่ไม่กลัวตายเลยก็มี เช่น คนที่มีโรคเบียดเบียน มีความยากลำบากมีความทุกข์เวทนา มีความเบื่อหน่ายในชีวิต ก็จะเกิดอาการไม่ยอมมีชีวิตอยู่ อยากจะตายให้พ้นจากความทุกข์เวทนานั้นไปเสีย คนที่กล้าเข้าประจัญบานไม่กลัวเกรงอันตราย และความตาย เช่น ผู้ที่ทำสงคราม เป็นทหาร ผู้ที่มั่นอยู่ในหน้าที่และศาสนา ผู้ที่กล้าว่าสิ่งที่ตนรักและบูชาจะเป็นอันตราย ผู้คนเหล่านี้เมื่อมีอะไรบางอย่างเกิดขึ้นในขณะใด ขณะนั้น อาจจะสละชีวิตได้ ไม่เป็นผู้กลัวตายเลย แต่ในขณะหนึ่งเมื่อยังไม่มียังมีอะไรมากระทบกระเทือนใจ ก็มีอาการของความกลัวตายเหมือนกัน เป็นอันว่าเกิดเป็นคน จะพ้นจากความตายนั้นไม่มี จะกลัวมาก กลัวน้อยนั้น ก็สุดแต่กำลังใจ และความสะเทือนใจที่มีอยู่ และการที่คนจะรอดพ้นจากความกลัวนั้นหายาก ถ้าคนไม่กลัวตาย คนที่มีความทุกข์เวทนามากมายในชีวิตนั้น ก็อาจฆ่าตัวเองตายกันหมด (พระมหาสมศักดิ์ อติเมโธ (สงวนดี), 2552) การนึกถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตายและการตายเกิดขึ้น เป็นการทำให้เกิดความเกลียดและความกลัว แต่ในพระพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติต่อความตาย และเป็นศาสนาที่สนับสนุนให้มีการพิจารณาถึงความตายและการตาย พระพุทธศาสนามีท่าทีต่อความตายว่าเป็นความจริงที่ทุกคนจะต้องเผชิญและมีวิธีปฏิบัติต่อความตาย ให้ถูกต้องเพื่อเป็นเครื่องเตือนตน ดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท และจะเห็นได้ว่าในประเทศไทย มีการกล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตาย หรือไม่ก็มีการให้พระภิกษุมาแสดงพระธรรมเทศนาเกี่ยวกับความตาย และการตาย โดยเฉพาะในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายและการตาย หรือแม้แต่พิธีกรรมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับกับความตาย

ดังนั้น จึงมีพระพุทธพจน์ที่เตือนให้ระลึกถึงความตายและการปฏิบัติต่อความตายไว้ว่า “มนุษย์ทั้งหลายทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ คนโง่ คนฉลาด ย่อมไปสู่อำนาจแห่งความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า” “บุคคลเมื่อถึงคราวจะตาย บุตรทั้งหลายก็ต้านทานไว้ไม่ได้ บิดาก็ต้านทานไว้ไม่ได้ พวกพ้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้ แม้นญาติพี่น้องก็ต้านทานไว้ไม่ได้ เมื่อรู้ตามความจริงข้อนี้แล้ว คนฉลาดผู้สำรวมในศีลควรรีบชำระทางไปสู่พระนิพพานโดยพลัน” (พระมหาสมศักดิ์ อติเมโธ (สงวนดี), 2552) ดังนั้น “บุคคลควรทำวันคืนไม่ให้ไร้ประโยชน์ ด้วยการใส่ใจ ถึงวิปัสสนาไม่ว่าจะน้อยหรือมาก ชีวิตของผู้ที่ผ่านวันคืนไปเท่าใด ก็เป็นอันพร่องไปเท่านั้น” จากพระพุทธพจน์ที่ยกมาแสดงนี้ จึงเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีท่าทีต่อความตายว่าเป็นความจริงที่ทุกคนจะต้องเผชิญและจะต้องมีวิธีการปฏิบัติต่อความตายที่ถูกต้อง เพื่อเป็นเครื่องเตือนตนให้เร่งทำกิจหน้าที่ของตนด้วยความไม่ประมาทดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาทเพื่อให้เข้าถึงความหลุดพ้นจากวัฏสงสาร คือ ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ซึ่งถือว่าเป็นการชนะความตายที่สมบูรณ์แบบ หรือถือเป็นการดำเนินชีวิตที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา

จะเห็นได้ว่า ในประเทศไทย พระภิกษุจะมีการกล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความตาย หรือไม่ก็จะแสดงพระธรรมเทศนาที่เกี่ยวข้องกับความตายและการตายมากที่สุด โดยเฉพาะในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายและการตาย หรือแม้แต่ในพิธีกรรมที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเนื่องกับความตายและการตาย ด้วยเหตุว่าที่พระภิกษุได้ปรารภถึงเรื่องความตายและการตาย และได้นำเอาเรื่องความไม่แน่นอนแห่งชีวิตมากล่าวถึงหรือปรารภถึงนั้น ถือว่าไม่เป็นเรื่องอัปมงคล แต่ตรงกันข้ามกลับเป็นการกล่าวให้รู้ให้เข้าใจถึงปัญหาที่เกี่ยวข้องเนื่องกับความตายและการตาย ที่มนุษย์ส่วนมาก มีท่าทีต่อความตายและการตาย ว่าเป็นปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหาต่อมนุษย์แบบที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งตรงกันข้ามกับท่าทีในพระพุทธศาสนาที่มี

ทำที่ต่อความตายและการตาย ไปในทางที่สามารถแก้ไขได้ กล่าวคือ มีวิธีการปฏิบัติต่อความตายที่ถูกต้อง และสามารถก้าวพ้นจากความตายได้

ดังนั้น จึงมีวิธีการหลายอย่างที่เป็นแบบแผนในการทำศพ บางที่อาจไปอีกอย่างและบางที่อาจมีความเหมือนกันแต่ในความเป็นจริงแล้ว จะว่าไปแล้วพิธีการในการปฏิบัติต่อคนที่ตายแล้วนั้นมีมากมายหลายวิธี และแต่ละวิธีนั้นมีความหมาย มีหลักธรรมแอบแฝงอยู่เสมอเพื่อที่จะบอกคนที่อยู่ว่าความจริงเป็นอย่างไร พุทธทาสภิกขุ (2548 : 11-12) ท่านได้ให้ความหมายของสิ่งซึ่งเป็นเครื่องมือที่สามารถจะป้องกันความตายได้เอาไว้มีอยู่เป็น 2 ความหมาย ดังนี้ ความหมายอันแรก ก็คืออย่าให้ตายก่อนอายุขัย หมายความว่า ให้อยู่ไปจนถึงสิ้นอายุขัย เท่าที่จะอยู่ได้เพียงไรนั่นเอง ส่วนความหมายอันที่สอง ก็คือเป็นการป้องกันแบบโดยสิ้นเชิง คือ ไม่ให้มีความตายโดยประการทั้งปวง นี่เป็นธรรมะสูงสุด เมื่อเข้าถึงธรรมสูงสุดนั้นแล้ว คนนั้นจะไม่มีวันเกิด ไม่มีความแก่ ไม่มีความตาย เพราะถอนอุปาทานว่า “เรา” ว่า “ตัวเรา” หรือ “ของเรา” เสียได้ ไม่มีตัวเรา ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล ตัวตนของเรา หรือของเขานั่น เมื่อเป็นดังนี้แล้ว ก็ไม่มีความตายเป็นผู้ที่อยู่เหนือความตายพ้นจากความตายโดยสิ้นเชิง ดังนั้น จึงมีวิธีมากมาย แต่จะของกล่าวไว้ 3 ประการ เพื่อเป็นที่เข้าใจกันในการจัดงานศพว่าเป็นปรัชญาอย่างไร

2. ความตายและแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. การทำพิธีเช่นไหว้อุทิศให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็น ต่างแต่อยู่กันคนละโลกเท่านั้น

2. ทำพิธีปัดรังควาน ป้องกันผีร้ายมารบกวน พิธีทำที่สองประการนี้ ชาตินี้เก่าแก่มากจะทำรวมๆกันไปในตัว เช่น ชาวพื้นเมืองในประเทศบริติชโคลอมเบีย จะเอาอาหารไปวางไว้ที่หลุมศพ บอกว่าเพื่อไม่ให้ผีกลับมาหากินที่บ้าน เพราะจะทำให้คนในบ้านเจ็บป่วย ชาวอินเดียแดงพวกหนึ่งถือว่า ถ้าผู้ตายยังเด็กกินนมอยู่ ต้องจัดหาผ้าสองผืนหยดน้ำนมแม่ให้ชุ่ม เอาใส่ไว้ในมือศพเด็ก เพื่อผีเด็กจะไม่มาหลอกลอน

3. ทำพิธีทางลัทธิศาสนา ด้วยความเคารพอาลัยระลึกถึงผู้ตาย ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าให้มากที่สุด อันทางลัทธิศาสนาจะพึงให้ได้ เป็นการระลึกถึงคุณด้วยกตัญญูกตเวทิต์ (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 125-126)

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับความตาย และแนวคิดทฤษฎีที่มีมาในศาสนาพุทธที่เป็นการแสดงทรรศนะเกี่ยวกับการจัดงานศพ ที่มีมาในประเพณีของคนไทยเรามาเนิ่นนาน ซึ่งบ่งบอกแนวคิดและทรรศนะหรือหลักปรัชญาของคณาจารย์ที่มีการแสดงออกมาทางด้านพิธีกรรมให้สอดคล้องกันกับหลักพุทธธรรมของศาสนาพุทธ ซึ่งเราถือว่าเป็นศาสนาประจำชาติไทยเราแต่โบราณมา โดยศึกษาเริ่มตั้งแต่การจัดพิธีตั้งแต่ต้นของพิธีการทำศพ จนถึงการทำพิธีเผาศพและ วิธีปฏิบัติต่อศพจนถึงการทำพิธีงานศพตามแนวคิดตามลำดับต่อไปนี้

3. ความหมายของชีวิตกับความตาย

ชีวิต ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช 2542 มีความหมายว่า ความเป็นอยู่ ซึ่งมีความหมายตรงกันข้ามกับคำว่า อชีวะ หรือ ชีวิต คือ ความไม่มีชีวิตหรือความตายเพราะความสิ้นไปแห่งกาย ใจ และวิญญาณ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546 : 366)

ชีวิตในทางศาสนา คือ คำว่าชีวิต มีความหมายว่า สิ่งทั้งหลายในรูปของส่วนประกอบต่าง ๆ ที่มาประชุมกันเข้า ตัวตนแท้ ๆ ของสิ่งทั้งหลายไม่มี เมื่อแยกส่วนต่าง ๆ ที่มาประกอบกันเข้านั้นออกไปให้หมดก็จะได้ไม่พบตัวตนของสิ่งนั้นอยู่ เช่น รถเมื่อนำส่วนประกอบต่าง ๆ มาประกอบเข้ากันหมดก็เรียกว่า

รถสำหรับสภาพที่มารวมตัวกันข่าวของส่วนประกอบย่อย ๆ ต่อ ๆ ไปอีก และหาตัวตนที่แท้ไม่พบเช่นเดียวกัน (พระมหาสมศักดิ์ อติเมโธ (สงวนดี), 2552)

เมื่อมองเห็นสภาพของสิ่งทั้งหลายในรูปของการประชุมส่วนประกอบเช่นนี้ พุทธธรรมจึงต้องแสดงต่อไปว่า ส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง ที่เกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับเรื่องชีวิต โดยเฉพาะในด้านจิตใจการแสดงส่วนประกอบต่าง ๆ จึงต้องครอบคลุมทั้งวัตถุและจิตใจหรือทั้งรูปธรรมและนามธรรม และมักแยกแยะเป็นพิเศษ ในด้านจิตใจ โดยแยกแยะชีวิตพร้อมองค์ประกอบทั้งหมดที่บัญญัติเรียกว่าบุคคล สัตว์ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2549 : 15) ออกเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ที่เรียกว่า เบญจขันธ์ (ส.ส. 15/554/198) คือ

1. รูป ได้แก่ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกายหรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น
2. เวทนา ได้แก่ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ
3. สัญญา ได้แก่ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้
4. สังขาร ได้แก่องค์ประกอบหรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ประปรุงการตรัสรู้ที่นึกคิดในใจ และการแสดงออกทางกายวาจา ให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตปเป เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะมานะ ทิฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น เรียกรวมอย่างง่าย ๆ ว่า เครื่องปรุงของจิต เครื่องปรุงของความคิดหรือเครื่องปรุงของกรรม
5. วิญญาณ ได้แก่ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจ คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกาย และการรู้อารมณ์ทางใจส่วนประกอบ 5 อย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), 2545 : 189) คือ รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ (ที.ปา. 11/315/299-300) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า รูปกับนาม ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำเอาเรื่องชีวิตในพระไตรปิฎกมาวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประการคือ

4. ความตายในพระไตรปิฎก

ในพระไตรปิฎกได้แสดงเกี่ยวกับความตายแบ่งออกเป็นหลายประการ ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้นำความเอาความตายในพระไตรปิฎกมาวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ประการคือ

- 1) ความตายในด้านกายภาพ คือ ความตายของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายทั่วไป หรือการสิ้นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายทั่วไป ทำให้ระบบร่างกายหยุดการทำงานแตกสลายไป ความตาย ในพระไตรปิฎกได้ให้ความหมายของคำว่า ความตาย ไว้ว่า “ความจืด ความเคลื่อนไป ความทำลายไป ความหายไป ความตาย กล่าวคือ มฤตยู ความทำกาละ ความแตกดับแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งร่างกาย ความสูญสิ้นไปแห่งชีวิตินทรีย์ ในหมู่มสัตว์นั้น ๆ ของสัตว์เหล่านั้น ๆ นี้ เรียกว่ามรณะ” (ที.ม. 10/390/325)

จากข้อความในพระพุทธพจน์นี้ ชุศรี บุรณทอง ได้ให้คำจำกัดเกี่ยวกับคำว่าความตายที่อธิบายขยายความได้ดังต่อไปนี้

- ความจืด ความเคลื่อน หมายถึง ลักษณะของจิตจิตอันเป็นจิตดวงสุดท้ายในวิถีจิตก่อนตายของภพนี้ ทำหน้าที่เคลื่อนจากภพเก่าเข้าสู่ภพใหม่โดยมีปฏิสนธิจิตสืบต่อติดต่อกันไม่มีระหว่างกันให้เกิดขึ้นในภพใหม่ (ยกเว้นพระอรหันต์)
- ความเคลื่อนไป หมายถึง สภาพของรูปนามเปลี่ยนจากชีวิตนี้ไปเป็นชีวิตอื่น

- ความทำลาย หมายถึง ความแตกดับแห่งชั้นันท์, อายุตนะ และธาตุ
- ความหายไป หมายถึง ความจากไปอย่างไม่มีการกลับมาอีกของรูปนามชั้นันท์ 5
- มฤตยู หมายถึง ความมอดม้วย หมตความรู้สึกรู้สึกนึกคิด ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม
- ความทำกาละ หมายถึง ลักษณะอาการที่ดำรงอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้วดับไป
- ความแตกแห่งชั้นันท์ หมายถึง ชั้นันท์ทั้งหลาย กระจัดกระจาย แยกออกจากกัน
- ความทอดทิ้งร่างกาย หมายถึง ความที่ร่างกายปราศจากลมหายใจ และวิญญาณ
- ความสูญสิ้นไปแห่งชีวิตินทรีย์ หมายถึง ความขาดปัจจัยบำรุงรักษา รูป และนาม ชีวิตินทรีย์

(ชูศรี บุรณทอง, 2549 : 21-22)

2) ความตายในด้านจิตวิญญาณ คือ ความตายที่ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยทางกายภาพ เป็นความตายในทางด้านจิตวิญญาณ คือ การตายจากคุณธรรมความดีต่าง ๆ ภาวะที่มีระคะครอบงำได้ชื่อว่าตายแล้ว คือ ตายไปจาก คุณงานความดี ดังมีพระพุทธพจน์ว่า “ความไม่ประมาท เป็นทางไม่ตาย, ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย, ผู้ไม่ประมาทย่อมไม่ตาย, คนประมาทเหมือนคนตายแล้ว ผู้ไม่ประมาทเพ่งพินิจอยู่ ย่อมประสบความสุขอันไพบูรณ์” (ขุ.ธ. 25/21/3) ดังนั้น มนุษย์ที่ยังมีความประมาทอยู่ ก็จะต้องประสบกับความเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่นั่นเอง ส่วนมนุษย์ที่มีการฝึกตนที่ดีแล้ว ย่อมแสวงหาในหนทางที่ประเสริฐ กล่าวคือย่อมแสวงหาหนทางจะไม่มี การเกิด การแก่ การเจ็บ และการตายอีกต่อไป ก็คือนิพพานนั่นเอง

5. สาเหตุแห่งการตาย

สาเหตุที่ทำให้ความตายปรากฏขึ้นแก่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายนั้นมี 4 ประการ คือ

1. อายุขยมรณะ ตายเพราะสิ้นอายุ
2. กัมมขยมรณะ ตายเพราะสิ้นกรรม
3. อุภยขยมรณะ ตายเพราะสิ้นอายุและกรรม
4. อุปจเฉทมรณะ ตายเพราะประสบอุบัติเหตุ อายุและกรรมยังไม่สิ้น

ถ้าอุปมาเปรียบเทียบการตายของสัตว์ทั้งหลายแล้ว ก็เหมือนหนึ่งดวงประทีปที่จุดตามไว้ ดวงประทีปนี้ย่อมจะดับลงด้วยเหตุ 4 อย่าง ๆ ใดอย่างหนึ่ง คือ ดับลงด้วยไส้หมดอย่างหนึ่ง ดับลงด้วยน้ำมันหมดอย่างหนึ่งดับลงด้วยไส้และน้ำมันทั้งสองหมดอย่างหนึ่ง ดับลงด้วยถูกลมพัดหรือถูกเป่าให้ดับอย่างหนึ่ง ดวงประทีปนี้เปรียบเหมือนชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ความดับของดวงประทีปนี้เปรียบเหมือนความดับของชีวิตที่สิ้นสุดลงเฉพาะภพหนึ่ง ๆ ฉะนั้น ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยหมดอายุขัย ก็เหมือนกับดวงประทีปที่ดับลงโดยเนื่องจากไส้หมด แต่น้ำมันยังอยู่ ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยหมดกรรมนั้นก็เหมือนกับดวงประทีปที่ดับลงโดยเนื่องจากน้ำมันหมดแต่ไส้ยังอยู่ ผู้ที่สิ้นชีวิตโดยหมดทั้งอายุและกรรมนั้นก็เหมือนกับดวงประทีปที่ดับลงโดยเนื่องจากไส้และน้ำมันหมดทั้งสองอย่าง ผู้ที่สิ้นชีวิตลงโดยประสบกับอุบัติเหตุต่าง ๆ นั้น ก็เหมือนกับดวงประทีปที่ดับลงโดยเนื่องจากถูกลมพัด หรือถูกเป่าให้ดับโดยที่ไส้และน้ำมันยังอยู่ (พระสังฆราชโฆติกะ ธัมมาจริยะ, 2524 : 290 - 291)

ในขณะที่มนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายเมื่อใกล้จะตาย นิमितทั้ง 3 อย่างใดอย่างหนึ่งย่อมมาปรากฏเฉพาะหน้าในทวารใดทวารหนึ่งในบรรดาทวารทั้ง 6 อยู่เสมอไม่ว่ามนุษย์หรือสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นจะตายด้วยเหตุ 4 ประการอย่างใดอย่างหนึ่งก็ตาม นิमितทั้ง 3 คือ

1. กรรม คือ เป็นอารมณ์ที่เกี่ยวกับ กุศล และอกุศล ก็จะปรากฏแก่ผู้ใกล้จะตาย เป็นอารมณ์ที่ผู้จะตายได้ทำเอาไว้ คือกุศล และอกุศล

2. กรรมนิมิต คือ นิมิตมีรูปเป็นต้นที่เคยทำไว้ ที่ปรากฏแก่ผู้ตาย ให้ผู้ตายระลึกถึงสิ่งที่เคยทำไว้ในอดีต

3. คตินิมิต คือ นิมิตที่ปรากฏแก่ผู้ตายโดยปรากฏเป็นสถานที่ที่ผู้ตายจะไปเกิดไปเสวยในภพหน้า (พระสัทธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2524 : 302-303)

6. พิธีกรรมเกี่ยวกับศพ

ถ้าจะย่อข้อใหญ่ใจความในเรื่องทำศพ น่าจะแบ่งได้เป็น 3 ประการ คือ

1. ทำพิธีเช่นไหว้อุทิศให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็นต่างแต่อยู่กันคนละโลกเท่านั้น

2. ทำพิธีปัดรังควาน ป้องกันผีร้ายมารบกวน พิธีที่ทำ 2 ประการนี้ ชาตินี้ป่าเถื่อนมักจะทำรวมๆกันในตัว เช่น ชาวพื้นเมืองในประเทศบริติชโคลอมเบีย จะเอาอาหารไปวางไว้ที่หลุมศพ บอกว่าเพื่อไม่ให้ผีกลับมาหาอาหารกินที่บ้าน เพราะจะมาทำให้คนในบ้านเจ็บป่วย ชาวอินเดียแดงพวกหนึ่งถือว่าถ้าผู้ตายเป็นเด็กยังกินนมอยู่ ต้องจัดหาผ้าสองผืนหดยศนั้นนมแม่ของเด็กให้ชุ่ม เอาใส่ไว้ในมือศพเด็ก เพื่อผีเด็กจะได้ไม่มาหลอกหลอน แม่พวกนิโกรกลางพวกในทวีปแอฟริกา ซ้ำสัตว์ทิ้งไว้ที่หลุมฝังศพเพื่อให้ผีกินจะได้ไม่กลับมาบวทที่บ้าน ชาวบาติกในเกาะสุมาตรา เมื่อเอาอาหารไปเซ่นไหว้ที่หลุมศพ จะต้องขอร้องผู้ตายให้อยู่นิ่ง ๆ อย่าได้คิดมาคบหาสมาคมกับคนเป็นอีกเลย แล้วจบลงด้วยถ้อยคำที่ว่า นี่แน่! หมากพลูบุหรี่ยิ่งหน้าข้าวจะเอาข้าวมาให้ทุกปี ลางพวกผู้เป็นบุตรจะกล่าวแก่ผีบิดาว่า ลูกไม่ลืมอาหารของพ่อหรือ นี่คือข้าวปลา จัดมาพร้อมอยู่ที่นี้แล้วทุกอย่าง ขออย่ามารบกวนลูก ๆ เลย

3. ทำพิธีทางลัทธิศาสนา ด้วยความเคารพอาลัยระลึกถึงผู้ตาย ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าให้มากที่สุด อันทางลัทธิศาสนาจะพึงให้ได้ เป็นการระลึกถึงคุณด้วยกตัญญูกตเวที ในพงศาวดารจีน จะอ่านพบเรื่องขุนนางตงฉินถูกขุนนางกังฉินให้ร้าย ยุยงพระเจ้าแผ่นดินจนพวกตงฉินถูกประหารชีวิต และห้ามไม่ให้ใครไปเซ่นไหว้ตามลัทธิพิธี พวกลูกหลานผู้ตายต้องเดือดร้อนเจ็บแค้นนัก ถือว่าไม่ได้เซ่นไหว้ศพ และไม่ได้แก่แค้นพวกกังฉิน วิญญาณผู้ถูกฆ่าตาย จะได้รับความเดือดร้อนอยู่เสมอ ลางที่ผู้ตายถึงกับมาเข้าฝันลูกหลานเพื่อบอกให้รู้ ลูกหลานต้องไปลักศพมาให้ได้เพื่อจะทำการเซ่นไหว้ แต่หัวขาดหายไป ก็ต้องคิดอ่านต่อหัวแทน มิฉะนั้น ผู้ตายจะกลายเป็นผีหัวขาดลำบากมาก เพราะฉะนั้นการทำศพตามลัทธิประเพณี จึงเป็นเรื่องต้องทำ ถ้าใครไม่มีลกสำหรับเซ่นไหว้ก็ต้องเดือดร้อนนัก เป็นความคิดอย่างเดียวกับของฮินดู ซึ่งกลัวตกรกขุมปุตตะ ถ้าไม่มีบุตรสำหรับเป็นผู้ทำพิธีสราทออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 125-126)

7. แนวคิดและรูปแบบในพิธีกรรม

เราลองมาพิจารณาโดยผู้วิจัยจะได้กล่าวมาในบทนี้ (วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ บางยี่ขัน, 2543) ถึงหลักแนวคิดและทรรศนะทางปรัชญาว่าด้วยความตายของคนไทยโดยเฉพาะ คนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา มาแต่โบราณ อันคนเราเมื่อใกล้ตาย ถ้าเป็นผู้ที่รับการศึกษาทางศาสนาอย่างดีแล้ว ก็จะสำรวมจิตให้เป็นสมาธิระลึกถึงพระพุทธคุณ หรือพระธรรมคุณ หรือไม่ก็กรรมมีภูฐาน บดโตบทนึ่งด้วยตนเอง ถ้าไม่สามารถทำเช่นนั้นได้ด้วยตนเอง ก็จะมีผู้บอกหนทางให้บริการพระพุทธรูปว่า อรหันต์ ๆๆ เป็นต้น ทั้งนี้เพราะมีความเชื่อว่าผู้ที่ตายแล้ว จะต้องไปเกิดใหม่ ถ้าจิตบริสุทธิ์ก็จะไปสู่สุคติ ถ้าจิตเศร้าหมองก็จะไปสู่ทุคติ อันนี้สอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา ว่า

จิตเต สงกิลฺลฺเจ ทุคฺคิตฺติ ปาฏิกงฺขา แปลว่า เมื่อจิตเศร้าหมองแล้ว ย่อมหวังที่จะไปสู่ทุคติ

จิตเต อสงกิลฺลฺเจ สุคฺคิตฺติ ปาฏิกงฺขา แปลว่า เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว ย่อมหวังที่จะไปสู่สุคติ

ที่นี้เมื่อคนตายไปแล้วก็มีวิธีปฏิบัติต่าง ๆ อันเป็นไปตามความเชื่อว่ามีวิญญาณ และวิญญาณอาจให้ตีให้ร้ายแก่ผู้อยู่เบื้องหลังได้ วิธีปฏิบัติแบบนี้ บางอย่างสอดคล้องกับคติทางพระพุทธศาสนา บางอย่างมีแนวโน้มไปในทางวิญญาณนิยม อันเป็นความเชื่อของส่วนหนึ่งของคนไทย ซึ่งมีดังต่อไปนี้ คือ

การอาบน้ำให้ศพ อาบน้ำศพ อาบน้ำศพที่ตายอย่างปกติ ถ้าเป็นศพตายโหง จะอาบน้ำศพมิได้ ต้องฝังหรือบรรจุไว้ในสถานที่เก็บศพที่วัด การอาบน้ำศพ ให้อาบด้วยน้ำร้อนก่อนแล้วอาบด้วยน้ำเย็น ฟอกด้วยมะกรูดล้างให้สะอาด แล้วทาขมิ้น การอาบน้ำศพมีคติ 2 อย่าง คือ แบบพราหมณ์ เท่ากับอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อล้างบาปแบบพุทธ เท่ากับอาบน้ำมนต์ เพื่อป้องกันอุปัทวันตราย และเพื่อความสวัสดิ (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 125-126) พิธีที่จะต้องในขั้นตอนให้แก่ผู้ตาย คืออาบน้ำศพ ได้แก่อาบน้ำชำระศพให้สะอาด ถ้าจะทำตามแบบแผนของโบราณที่นับถือสืบกันมา ก็ต้องต้มน้ำด้วยหม้อดิน เก็บเอาใบไม้สดจะเป็นใบไม้อะไรก็ได้ต้มลงไปด้วย และหาก่อนเส้า 3 ก้อนมาเตรียมไว้ เมื่อน้ำเดือดแล้วก็ยกหม้อวางลงบนก้อนเส้านั้น การอาบน้ำศพต้องอาบด้วยน้ำร้อนก่อน แล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น ฟอกด้วยส้มมะกรูดขะล้างให้สะอาดจนหมดจด ตาขมิ้นชั้นสดกับผิวมะกรูด มาขัดสีอกที่ให้ทั่วร่างกาย ถ้าเป็นศพผู้ใหญ่ที่นับถือก็มักเอาผ้าขาวสีเหลี่ยมขนาดเท่าผ้าเช็ดหน้าอย่างใหญ่ ซับที่ผ้าเท่าผู้ตายถอดเอารอยผ้าเท่า ลางที่ซับถอดเอา รอยผ้ามือและหน้าด้วย สำหรับแจกแก่ลูกหลาน เพื่อเก็บไว้เป็นที่ระลึกกราบไหว้บูชา หรือจะเพื่ออะไร ทราบได้ไม่ชัด

ประเพณีภาคอีสาน อาบน้ำศพใช้น้ำใบส้มป่อยหรือใบมะขามต้มแล้วเติมน้ำเย็นพอให้อุ่นไม่สู ร้อนจกการอาบน้ำศพนั้นอาบกันจริง ๆ ไม่ใช่อาบหลอก ๆ คือ ต้องให้น้ำราว 5-6 ปีบ ล้างชำระศพให้ สะอาดหมดจดแล้วต้องตัดเล็บมือและเล็บเท้าศพด้วย อาบเสร็จแล้วเอาขมิ้นสดตำหรือฝน ขยี้กับมะกรูด ซึ่งเนียนผิวออกให้หมดคั้นเอาน้ำไปทาตามร่างกายศพให้ทั่ว เป็นอันเสร็จแล้วพิธีอาบน้ำศพ

พิจารณาเรื่องอาบน้ำศพ น่าจะเป็นประเพณีมีมาแต่โบราณนานจึงใช้หม้อดินต้มน้ำที่เอาใบ อดอะไรต่ออะไรต้มไปด้วยนั้น คิดว่าจะเป็นการทำโดยไม่เอื้อเพื่อเสียแล้ว แต่ก่อนเห็นจะเป็นใบที่มีจำกัด เช่น ใบหนาดเป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นใบไม้ที่ฝึกกลัว จะเป็นการปิดรังควาน หรือจะเป็นส้มป่อยใบมะขามอย่าง ประเพณีของภาคอีสาน พิธีกรรมแต่ละอย่างนั้นเป็นพิธีที่มีความเกี่ยวข้องกับคนตายและยังเป็นการบอก ถึงผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะว่าพิธีกรรมเกี่ยวกับการอาบน้ำนั้นมีความคล้ายกับการเกิดของคนเรามาก เช่น การอุปการณการอาบน้ำ และใบไม้แต่ละชนิด การอาบน้ำศพนั้น อีกในหนึ่งนั้นท่านว่าเพื่อเตรียมตัวไปไหว้ พระจุฬามณีเจดีย์

แบบพราหมณ์ เท่ากับอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อล้างบาป หมายความว่าพราหมณ์เมื่อจะเข้าพิธี ถ้าเราคิดว่า มีเคราะห์ร้าย เราก็รดน้ำมนต์เพื่อล้างความไม่ดีและปลดเปลื้องโรคร้าย เมื่อเรารดอาบจะรู้สึก ชุ่มชื้น นับว่าเป็นสิริมงคลด้วยอย่างหนึ่ง

การมัดตราสัง การมัดศพ ซึ่งเรียกว่าตราสัง เครื่องตราสังใช้ด้ายดิบมาจับให้เป็นเส้นขนาด 3 หุน แล้วทำเป็นห่วง วิธีมัด เอาห่วงคล้องคอก่อน แล้วว่าเป็นคาถาบาลี ปุโตโต คีเว (ห่วงลูกผูกคอ) แล้วโยง เชือกมาลงตัว ทำเป็นห่วงตะกรุดเบ็ด ผูกหัวแม่มือแล้วมัดมือทั้งสอง รวบมารวมกันไว้ที่หน้าอก แล้วว่า คาถา ะนัง หัตถเถ (ห่วงทรัพย์ผูกมือ) บางแห่งว่า ภริยา หัตถเถ (ห่วงภริยาผูกมือ) แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำ เป็นห่วงผูกหัวแม่เท้า แล้วผูกข้อเท้าทั้งสองติดกันแล้วว่า คาถา ภริยา ปาเท (ห่วงภริยาผูกเท้า) บางแห่งว่า ะนัง ปาเท (ห่วงทรัพย์ผูกเท้า) แล้วเอาผ้าขาวผืนใหญ่ห่อศพให้มิดตัว ให้ชายผ้าสำหรับมัดขมวดอยู่ ทางด้านศีรษะ เอาด้ายดิบขนาดนิ้วมือนัดให้แน่นเป็นเปลาะ ๆ จำนวน 5 เปลาะ แสดงเป็นปริศนาธรรมว่า นิเวธน์ 5 กั้นจิตของบุคคลไม่ให้บรรลุถึงความดี (วิธาน สุขีวงศ์ และสนธิ บางยี่ขัน, 2543)

1) การมัดศพ เมื่อแต่งตัวศพตามพิธีเสร็จแล้ว ก็จะมีขั้นตอนอีกหนึ่งขั้นตอน คือ มัดศพหรือเรียกว่ามัดตราสังก่อนตราสัง (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 125-126) ล่างศพมีถุงผ้าขาวสวมศีรษะแล้วสวมมือสวมเท้าทั้งสองข้างแล้วให้ถือกรวยดอกไม้ธูปเทียน เครื่องตราสังใช้ด้ายดิบมาจับให้เป็นเส้น ขนาด 3 หุน เพื่อให้เหนียวดีไม่ขาด ยาวต่อกันตั้ง 3-4 เซ็ด ทำเป็นห่วงคล้องคอก่อน กล่าวคาถาว่า ปุตโต คีว (คิเว ก็มี) หมายความว่า ห่วงลูกผูกคอ รัตริงตรึงหัวใจเราอยู่เสมอรัตคอเป็นห่วงที่หนึ่ง บางที่ว่ารัดหัวแม่เท้าก่อน แต่ไม่เข้ากับคาถาที่ขึ้นต้นว่า ปุตโต คีว เวลามัดว่าคาถารัตประคอดอก แล้วเอาเชือกโยงมากลางตัว ทำห่วงตะกรุดเบ็ดผูกหัวแม่มือ แล้วรวบรัดผูกมัดมือทั้งสองให้พนมไว้ที่หน้าอก เดินคาถาว่า ธน หตเถ หมายความว่า ห่วงทรัพย์ผูกมือ หมายความว่าทรัพย์กุศลและอกุศลเป็นเงาตามตัวของผู้นั้น เพื่อพิจารณาเป็นกรรมฐานใจส่วนเรา แล้วว่าคาถารัตประคอดเอว นับว่าเป็นห่วงที่สอง แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำบ่วงผูกแม่เท้าทั้งสองแล้วรวบรัดผูกข้อแม่เท้าทั้งสองให้ติดกันเดินคาถาว่า ภริยา ปาเท หมายความว่าห่วงภรรยาผูกเท้า นับว่าเป็นห่วงที่สาม (ถ้าเป็นศพผู้หญิง สำหรับห่วงที่สามคงใช้คาถาเหมือนเดิม คือ ภริยา ปาเท)

คาถามัดตราสังนี้มีข้อควรที่ท่านทั้งหลายควรสังเกตุว่า การมัดตราสังนั้นมีนัยอยู่หลายอย่าง เช่น ห่วงบุตรเอาไว้ที่ต้นก่อนใครเลย และต่อมา คือ ห่วงทรัพย์เอาไว้กลาง แล้วห่วงเมียเอาไว้ปลายเป็นเรื่องแสดงความคิดของคนของบุคคลสมัยหนึ่ง เป็นแนวคิดที่ศนะการสอนการบอกคนเป็น แต่จะเป็นด้วยเหตุนี้กระมัง จึงมีคาถาที่ว่า ปุตโต คีว ธน ปาเท ภริยา หตเถ ว่า

- มีบุตรปวงหนึ่งเกี่ยว พันคอ
- ทรัพย์ผูกบาทาคลอ หน่วงไว้
- ภรรยาเยี่ยงบ่วงปอ รึงรัดมือนา
- สามบ่วงใครพันได้ จึงพันสงสาร

ที่มัดมือว่าห่วงภรรยา บางที่หรือบางภาคอธิบายว่า เมียเปรียบเหมือนเชือกอันผูกจะสลัดเสียมิได้ยากนัก แนวคิดพรรณนาระบบนี้บางที่อธิบายว่า เมียนั้นเหมือนบาทบริจาริกาผู้บำเรอเท้า แต่ดูแล้วจะดูไปแล้วการเปรียบให้เหมือนกับการเป็นคนรับใช้ก็ดี แต่ที่จะแสดงว่าเมียนั้นเปรียบเหมือนต้นหาผูกรัดกันจากการจะไปข้างหน้า เป็นห่วงที่กังวลเป็นห่วงและร่วมสุขร่วมทุกข์กันมาจะเปรียบให้ดูดีหน่อย

และบางที่อธิบายว่าเหตุตราสังชนิดปริศนาธรรมว่า ห่วงทั้งสามนี้ ย่อมผูกมัดสัตว์โลกให้จมอยู่ในห้วงทุกข์แห่งสังสารวัฏมิให้หลุดพ้นไปได้ ต่อเมื่อได้ตัดบ่วงนี้ขาดจึงจะพ้นทุกข์ได้ ลองมาดูพรรณนาระของผู้ที่มีความรู้ในงานพิธีหลวง ก็ได้บอกว่าด้ายที่ใช้มัดต้องเป็นตะกรุดเบ็ด และว่าคาถา ธน ปาเท ไม่ใช่ ภริยา ปาเท แล้วจึงสวมที่หัวแม่เท้ามัดแล้วโยงมาที่ข้อคอ และมัดคอแล้ววกกลับมามัดที่หัตถ์ให้พนมประเพณีภาคอีสานและอำเภอลับแล ก็สามเปลาะเหมือนกันเห็นจะเป็นประเพณีที่ทำกันทั้งประเทศ

เสร็จจากตราสัง ใช้ผ้าขาวผืนใหญ่ยาว 5 แขน ห่อศพให้มัดตัวให้ชายผ้าสำหรับขมวดอยู่ทางศีรษะ แล้วเอาด้ายดิบขนาดนิ้วมือ มัดเป็นเปลาะ ๆ ร้อยมัดให้เป็น 5 เปลาะ บางที่มัด 8 เปลาะ จากปลายเท้าขึ้นไป ที่ใช้ผ้าขาวพัน ถ้าศพอย่างพินธนาพระศพก็มีแล้วจึงเอาเชือกร้อยจากเท้าขึ้นไปบรรจบศีรษะ

พรรณนาระแนวความคิดปริศนาธรรม ที่ว่าผูกมัด 5 เปลาะ เพื่อเตือนสติให้รู้ว่าเครื่องกางกั้นสัตว์โลกให้เวียนว่ายอยู่ในห้วงทุกข์ จึงมีความคิดในการจัดการให้เป็นแนวความคิดที่ทุกท่านต้องมีความเข้าใจบ้างที่เขาจะต้องมีวิธีการบางอย่างเพื่อสื่อถึงวิธีการและพิธีกรรมที่เขาแสดงให้เราเห็นเกี่ยวกับความตาย พินธนา เป็นผ้าขาวแถบยาวพันม้วนไว้ ดูกว่าพันแผ่นนั้น ห่อศพด้วยแถบผ้าขาวซึ่งเรียกว่าไบเมียงแล้วเอาเชือกด้ายดิบคล้องเป็นเปลาะ ๆ หางเชือกพาดลอดออกมานอกโลง การจัดการเป็นแบบที่มีพรรณนาระมีความสอดคล้องในการใช้ชีวิต ในการใช้ชีวิตนั้นมีแนวคิดที่มีหลักธรรมที่มีความหมายว่า เป็นนิวรรณ์ 5 หรือขั้น 5

การนำเงินใส่ปากศพ ให้เงินพดด้วง หรือเงินบาท เงินสลึง แล้วห่อผ้าขาวผูกปาก เป็นทางยาว หย่อนลงในปากศพ ให้ปลายเชือกพันออกมาออกปาก การเอาเงินใส่ปากศพนั้นแสดงเป็นปริศนาธรรมว่า ทรัพย์สมบัติแม้เขาเอาใส่ปากแล้วยังเอาไปไม่ได้ จึงควรแสวงหาอริยทรัพย์มากกว่าทรัพย์ภายนอกอีก อย่าง การเอาเงินใส่ปากศพก็เพื่อให้ผู้ตายได้มีเงินใช้สอยในโลก ตามคติพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน

อีกอย่างหนึ่งมีแนวคิดที่เอาเงินใส่ปากเพื่อเป็นทางพิจารณาให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์ที่สะสมไว้ แม้มากสักเท่าไร ตายแล้วก็เอาไปด้วยไม่ได้ จะเอาไปได้ก็แต่กรรมที่ได้ทำไว้ ซึ่งย่อมติดตามไปคล้ายเงาตน และจะส่งผลให้ได้รับทุกข์หรือสุขก็ตามควรแก่กำลังของตนได้กระทำไว้เท่านั้น เพราะฉะนั้นคนเราเกิดมา อย่าได้ลุ่มหลงอยู่กับทรัพย์สมบัติ และทะเยอทะยานชวนชวหายหาทรัพย์มาแต่ในทางที่ไม่ดี เพราะทรัพย์ เหล่านี้ตายไปแล้วก็เอาไปไม่ได้ ด้วยเป็นทรัพย์ภายนอก ควรบำเพ็ญชวนชวหายหาแต่ทรัพย์ภายใน คือ อริยทรัพย์นี้แหละจะเป็นสิ่งที่ติดตามตัวไปได้ในโลก (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 125-126)

อีกอย่างหนึ่งมีแนวคิดที่เอาเงินใส่ปากศพ เพื่อเป็นค่าจ้างแก่สัปเหร่อที่จะนำศพไปเผาเป็น แนวคิดที่ว่า เมื่อจะให้เงินค่าจ้างทำไมจึงใส่ไว้ในปากผี มีแนวคิดว่าเป็นการสะกดแก่การค้นหา ถ้าเอาไว้ที่ อื่นย่อมจะหมกอยู่กับศพจะหายาก อีกแนวคิดหนึ่งจะให้ค่าจ้างแบบธรรมดาจะไม่สะกดกว่า หรือแต่ก็มี แนวคิดที่ว่าถ้าเจ้าภาพจะสัญญาให้ค่าจ้างภายหลัง โดยไม่ใส่เงินไว้ในปากศพก่อน นำกล้วสัปเหร่อจะไม่ ยอมทำในเวลามัดศพ เพราะเกรงว่าเจ้าภาพจะเกิดบิดพลิ้วภายหลัง แต่จะดูแนวคิดที่กล่าวมานั้นเป็นการ คิดแบบคนเป็นกับคนตายทั้งนั้น แต่ถึงอย่างไรแนวคิดที่เกี่ยวกับการจัดงานศพนั้นมี แนวความคิดที่เป็น เรื่องที่มีพุทธธรรม ว่าเงินที่เขาเอามาใส่ปากนั้นไม่สามารถเอาไปได้เลย สุดท้ายแล้วสัปเหร่อก็เอาไปที่เรา ทั้งหลายจะเอาไปได้ นั่นคือบุญกับบาปที่ติดตามเราทั้งหลายไปทุกที่เลยละ อยู่ที่ว่าเราทำบุญหรือบาปมาก น้อยปานใด จึงเป็นแนวคิดการนำเงินใส่ปากศพ

8. การล้างหน้าศพ

ต่อยมะพร้าวล้างหน้าศพ (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 125-126) เมื่อถึงเวลาจะเผาศพ เอามะพร้าว ผลหนึ่ง กะเทาะเปลือกเตรียมไว้ ต่อยเอาน้ำรดล้างหน้าศพในโลง เนื้อมะพร้าวนี้ถือกันว่า ถ้าใครกินจะแก๊ นอนกัดฟันได้ ข้าพเจ้าเมื่อเด็กก็เคยกิน อธิบายชนิดปริศนาธรรมว่า น้ำมะพร้าวมีเครื่องหอมหลายชั้น เป็นของสะอาดผิวน้ำธรรมชาติ ซึ่งขุนระคนไปด้วยเปลือกตม เปรียบด้วยกิเลสราคะที่ต้องสั่นดามอยู่ ที่เอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพก็หมายความว่าเอาสิ่งสะอาดจริง ๆ ล้างสิ่งโสโครก เท่ากับเอากุศลกรรมล้าง อกุศลกรรมฉนั้น ประเพณีมอญ ก่อนยกศพทอดผ้าขาวซักมหางบังสุกุลแล้วตอยมะพร้าวเอาน้ำรดหัวโลง (Halliday: The Taliang : 64) ประเพณีชวา เวลาเอาศพลงหลุม ตอยมะพร้าวซีกหนึ่งวางไว้ทางศีรษะศพ อีกซีกหนึ่งไว้ที่ปลายเท้า (Raffles: History of Java, Vol.1: 367)

มะพร้าว นั้น ว่าในคติของอินเดียในมัธยมประเทศ ถือว่าเป็นผลไม้ศักดิ์สิทธิ์ เรียกว่า ศรีผลหรือ ผลไม้ที่มีสิริ มะพร้าวเป็นเครื่องหมายแห่งความอุดมสมบูรณ์ มักมีไว้ที่แท่นบูชา และให้แก่หญิงที่ต้องการ จะมีบุตร เมื่อจะทำพิธีใด ๆ ก็ดูเหมือนขาดมะพร้าวไม่ได้ ว่าเฉพาะมะพร้าวเกี่ยวกับงานศพ พวกพราหมณ์ บางแห่ง เมื่อหามศพไปถึงป่าช้าที่เผา วางพักศพลงบนแท่นพักศพก่อด้วยอิฐ เรียกว่า แท่นวิศราม เอามะพร้าว 4 ผล ซึ่งผูกติดมากับที่หามศพ ต่อยให้แตกเสร็จแล้วจึงยกศพไปเผา อีกอย่างหนึ่ง ตามคติ ของชาวอินดูว่าเวลาโยคีจะตายไป วิญญาณหรืออาตมันจะออกทางขม่อม เมื่อโยคีตนใดจะตายเขามักยก เอาไปไว้ในที่โปร่ง ๆ เพื่อให้อาตมันออกไปได้สะดวกเวลาเผาศพ ชาวอินดูฝ่ายเหนือจะทุบหรือเอาไม้ กระทุ้งกะโหลกศพให้แตก ในขณะที่ไฟไหม้ศพจวนจะมอดแล้ว เพื่อให้อาตมันออกไป ในหนังสือ Anthropos, Vol.IV แห่งหนึ่งกล่าวไว้ว่า สันยาสตีคนหนึ่ง (พวกนักบวช) ที่เมืองบอมเบย์ เมื่อรู้ตัวว่าจะตาย

ก็สั่งให้พวกศิษย์ฟุ้งตนขึ้นนั่งในหลุมซึ่งขุดเตรียมไว้ และโรยเกลือไว้ทั่ว พอจวนจะสิ้นใจ ศิษย์คนหนึ่งเอามะพร้าวห้าวหรือหินกระแทกศีรษะสันยาสิโดยแรง เพื่อให้ขมอมแยก อาตมันจะได้หนีออกทางนั้นไปทางเบื้องสูง ถ้าไม่เช่นนั้นเวลาตาย อาตมันจะหนีออกทางทวารหนัก ซึ่งถือว่าไม่ดี เป็นเครื่องหมายคนบาป สอบถามชาวอินเดียฝ่ายใต้ เรื่องต๋อยไปก่อนก็มี คล้ายเรื่องทุบกะโหลกมะพร้าวของเรา หรือว่าเราจะได้คตินี้มาจากชาวอินเดีย แต่มันเป็นเรื่องทำกันได้ง่าย เรายังรู้สึกสมเพชเวทนาศพอยู่ ก็เปลี่ยนเป็นต๋อยมะพร้าวแทน หรือว่าการต๋อยมะพร้าวล้างหน้าของเรา ต้องการน้ำซึ่งถือว่าเกิดจากศรัทธาหรือผลไม้อันเป็นสิริ จึงนำมาบางหน้าศพเพื่อเอาเคล็ด ก็เหลือที่จะเอาประเพณีของพวกชวาก็ใช้ต๋อยมะพร้าวเอาน้ำราดศพดังพูดไว้ที่อื่นแล้ว แต่ในหนังสือที่อ่านพบ ก็ไม่ชี้แจงเหตุผลที่ทำให้พวกทมิฬมีมะพร้าวไปด้วย ในพิธีศพผู้อธิบายให้ฟังก็ไม่ทราบเหตุผลที่ทำให้พิจารณาเรื่องล้างหน้าศพด้วยน้ำมะพร้าว ในประเพณีของเราจะได้คตินาทางอินเดียหรือชาวบาฬีกระมังได้ความว่าไทยภาคอื่นเขาก็ไม่ได้ทำกัน ตลอดจนพิธีของหลวงก็ไม่มี

เหตุที่คนไทยนิยมใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพนั้นก็สืบเนื่องมาจากความเชื่อที่ว่า น้ำมะพร้าวเป็นน้ำที่สะอาดเพราะเป็นน้ำที่อยู่ในเปลือกห่อหุ้มอันแน่นหนาหลายชั้น ประกอบไปด้วยเปลือกมะพร้าวที่ห่อหุ้มเป็นชั้นแรกและกะลาที่ป้องปกอยู่ภายในเปลือกอีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังเชื่อว่าการที่มะพร้าว (ต้นที่นำมาล้างหน้าศพ) มีลำต้นยิ่งสูงใหญ่เท่าไรน้ำที่ได้มาก็จะยิ่งสะอาดขึ้นไปอีก (อาจจะเพราะชั้นเอายากก็เป็นได้) การนำน้ำมะพร้าวมาล้าง “หน้าศพ” หรือ “หน้าผี” นั้นเชื่อกันว่าจะทำให้ผู้ตายเกิดความผ่องใสและสงบในจิตใจ รวมทั้งยังสามารถเดินทางไปยังภพหน้าได้อย่างปกติสุข ซึ่งความเชื่อดังกล่าวล้วนเป็นความเชื่อที่มีสืบทอดมาแต่ครั้งโบราณในปัจจุบันก็ยังมีให้เห็นอยู่ เรื่องความเชื่อที่ว่าน้ำมะพร้าวเป็นน้ำสะอาดอีกเรื่องหนึ่งคือ คนไทยเชื่อกันว่าน้ำมะพร้าวเป็นน้ำสะอาดที่มีสรรพคุณในการล้างยาพิษชนิดต่าง ๆ ได้ ครั้นคนไทยในบางพื้นที่เชื่อกันว่าน้ำมะพร้าวเป็นยาล้างพิษ หรือยาถอนพิษได้ จึงมีคติถือกันว่าหากใครป่วย หรือไม่สบายพอหายยาแล้วห้ามดื่ม หรือกินน้ำมะพร้าวเข้าไปเพราะมันจะไปล้างตัวยาที่กินลงไปทำให้หายช้า

กล่าวโดยสรุป ประชญาว่าด้วยความตายแบบไทย จำแนกได้ 2 ประเภท คือ 1) เกี่ยวกับ 2) ผู้ตายเกี่ยวกับผู้อยู่เกี่ยวกับผู้ตาย (วิธาน สุชีวะคุปต์ และสนธิ บางยี่ขัน, 2543) มีหลักการ คือ จิตนิยมหรือวิญญาณนิยม ซึ่งหลักนี้มีความเชื่อว่าตายแล้วจะต้องเกิดอีกวิญญาณผู้ตาย อาจให้คุณให้โทษแก่ผู้อื่นมีจุดหมาย คือ ต้องการให้วิญญาณไปสู่คติที่ดี หรือให้คุณแก่ผู้อยู่ มีวิธีการต่าง ๆ มากมาย แตกต่างกันไปตามท้องถิ่น สุดแต่ว่าวิธีการอย่างไรจะบรรลุจุดหมายดังกล่าวได้ การจัดการฝังศพ สรุปได้เป็น 4 แบบ คือ

1. การฝังศพ เป็นวิธีการที่ทำมาตั้งแต่ยุคหิน เพราะนักโบราณคดีได้ขุดค้นหลุมฝังศพโบราณและพบเครื่องหินต่าง ๆ ในหลุมฝังศพด้วย แสดงว่าคนเหล่านั้นมีความเชื่อเรื่องวิญญาณแล้ว คือเชื่อว่าวิญญาณจะไปเกิดอีกและจะได้นำเครื่องมือเหล่านั้นไปใช้ในชาติหน้า ต่อมาความเชื่อเรื่องฝังศพเป็นพิธีกรรมทางศาสนา เช่น ศาสนายิว ศาสนาอิสลาม

2. การเก็บศพ เป็นวิธีการที่ทำมาแต่โบราณ เท่าที่ทราบ คนอียิปต์โบราณ ทำศพให้เป็นมัมมี่เก็บรักษาไว้ใน พีรามิด ทั้งนี้ด้วยความเชื่อว่า เมื่อถึงกำหนดเวลาวิญญาณจะกลับคืนสู่ร่างเดิม

3. การเผาศพ เป็นวิธีการที่ทำกันในประเทศอินเดียแต่โบราณ อาจสืบเนื่องมาจากความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ ต่อมาเป็นที่ยอมรับของศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู การเผาศพกระทำด้วยความเชื่อว่าวิญญาณจะไม่กลับมาสู่ร่างเดิม แต่จะไปเกิดในร่างใหม่

4. การทิ้งศพ เป็นวิธีที่ทำกันในศาสนาปาร์ซี ศาสนานี้เชื่อการเวียนว่ายตายเกิด แต่ที่ทิ้งศพก็เพราะมีความเชื่อว่า การฝังศพเป็นการไม่เคารพพระธรรม การเผาศพเป็นการไม่เคารพต่อพระอัคนีการ

ทั้งศพลงในแม่น้ำเป็นการไม่เคารพต่อพระคงคา ดังนั้นจึงต้องหาที่รองวางศพทิ้งไว้บนพื้นดินให้เป็นเหยื่อของแร้งกา

9. หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม

ในความเชื่อและการคิดในการจัดพิธีกรรมนั้นมีทรรศนะความคิดและทฤษฎีในการจัดพิธีกรรมงานศพเป็นแบบพุทธศาสนาทุกอย่างที่จัดขึ้นมีในงานศพนั้น เป็นวิถีคิดของคนโบราณ อีกอย่างเป็นความฉลาดของคนโบราณที่จัดงานศพให้มีหลายอย่างที่เป็นธรรมให้เราได้มองเห็นว่าความสำคัญของทุกสิ่งที่มีในพิธีกรรม เพราะความเชื่อที่ว่าคนที่ตายไปแล้วจะต้องไปอีกที่หนึ่งซึ่งเป็นที่เราทุกคนต้องไปหลังจากตายแล้ว (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 125-126) คนตายแล้ว ถือกันว่าวิญญาณจะละโลกคนเป็นไปสู่โลกคนตายแล้วจะมีความเป็นอยู่อย่างไร เป็นเรื่องที่เราเห็นจะเคยคิดอธิบายกันมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์สืบต่อความคิดมาจนถึงมนุษย์ที่เจริญแล้วในปัจจุบัน ถ้าจะรวบรวมเรื่องราวด้วยแดนที่อยู่ของคนตายของชาติต่าง ๆ ก็จะเป็นเรื่องใหญ่ได้อีกเรื่องหนึ่ง มนุษย์ในครั้งเดิม คงจะคิดเห็นว่า คนที่ตายแล้วภาวะความเป็นอยู่จะไม่สิ้นสุดลงเพียงตายมีฉะนั้น คงจะไม่มีอุปเท่ห์ป้องกันต่าง ๆ ในเมื่อมีผู้ใดตายไป เพื่อไม่ให้ผีรังความมารบกวนต่อแยะ จะคิดเห็นว่าตายไปแล้ว วิญญาณของผู้ตายจะเร่ร่อนอยู่ในโลกมนุษย์ชั่วขณะหนึ่งแล้ววิญญาณนั้นจะไปสู่โลกของคนตายซึ่งเป็นแดนไกลแสนไกล ทางที่ไปก็ทุรกันดาร ต้องข้ามน้ำข้ามทะเลหรือข้ามภูเขาไป บางทีก็มีสะพานจะต้องข้ามสะพานนั้นไม่ใช่ธรรมดา เป็นสะพานงูบ้าง มีลักษณะคมเหมือนมีดโกน ถึงจีนและกรีกสมัยโบราณก็มีความคิดเช่นเดียวกัน เรื่องที่จะมาเกิดแบ่งปันส่วนโลกคนตาย เป็นส่วนอยู่ใต้ดินเป็นแดนมืด และเป็นส่วนอยู่บนฟ้าเป็นแดนสว่าง และมีความเป็นอยู่แตกต่างกัน เห็นจะเป็นคติเกิดภายหลังในเมื่อมนุษย์มีความคิดเห็นเรื่องบุญบาปประณัตขึ้นแล้วคติที่หันหัวศพไปทางตะวันตก ถ้าว่าทางทิศนั้นเป็นแดนมืด หรือถ้าจะพูดให้ชัดว่าเป็นแดนนรก เราจะหันหัวศพไปให้ทำไม เพราะเราคงไม่ต้องการช่วยให้ผู้ที่เรารักนับถือไปสู่สถานเช่นนั้น ทั้งนี้ก็เพราะในชั้นเดิมเห็นจะเชื่อถือกันว่าแดนไปทางทิศตะวันตกเป็นเพียงแดนของผู้ตายจะต้องไปเท่านั้น ซึ่งในคติมหายานถือว่าเป็นแดนสวรรค์ สุขาวดีของพระอมิตาภพุทธะ คงจะไม่ใช้สถานที่ที่ทรมาณอย่างนรก

ดูแต่พระยมของลัทธิฮินดู ในพระเวทว่าพระยมเป็นมนุษย์คนแรกที่อยู่ตาย เมื่อพระยมมนุษย์ตายไปเป็นพระยมผี ก็ไปสู่ยังแดนไกลแสนไกล ว่าอยู่สุดโต่งของโลกทางทิศใต้ ที่นั่นจึงเรียกว่ายมโลก มนุษย์คนหลังๆ ตายไป ก็ไปสู่แดนนั้นด้วย และว่าคนเหล่านั้นก็มีความสุขสบายไม่ผิดกว่าเมืองมนุษย์หรือจะดีกว่าด้วยซ้ำเค้ายังมีอยู่ ชาวฮินดูถือว่าบรรพบุรุษของเขาต้องตายไปเป็นเปรต เปรตในที่นี้ แปลตามพยัญชนะก็ว่าผู้ไปก่อน คือเป็นผู้ล่วงหน้าไปอยู่ในเปรตโลก การทำบุญอุทิศให้แก่บรรพบุรุษผู้ล่วงไปก่อนแล้วก็เรียกเปตพลี ถ้าเปรตเป็นสัตว์นรก อย่างที่เข้าใจกันอยู่ก็แย่มาก หาผู้ขึ้นสวรรค์ไม่ได้ ที่มาเกิดคิดว่าผู้มีบุญกุศล เมื่อตายไปเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ นักปราชญ์ชาวตะวันตกว่าเป็นความคิดรุ่นหลังน่าจะเกิดขึ้นด้วยการเผาศพเพราะควันไฟจะพาวิญญาณขึ้นไป เมื่อคนดี ๆ ขึ้นสวรรค์ไปก็เป็นเทวดากันเสียหมดยมโลกก็เหลือแต่คนเลว ๆ ตายไปเกิด เพราะพวกเหล่านี้บาปหนา พราหมณ์ของจัวก็ไม่ให้เป็นทักษิณานอกจากนี้ในขณะยังเป็นคนอยู่ยังทำความชั่วอื่น ๆ อีกมาก เมื่อตายไปเป็นเปรต คำว่าเปรตก็เลยเสียชื่อไปด้วย กลายเป็นไม่ดีไปหมด ตลอดจนพระยมก็พลอยเดือดร้อน ต้องรับหน้าที่ปกครองเมืองผีแต่แดนหนึ่งเท่านั้น ที่พวกหมิ่นหันหัวนอนไปทิศใต้ เห็นจะแสดงว่า เขาต้องการให้ศพไปสู่แดนของพระยม ซึ่งถือว่าเป็นแดนตาย ทุกคนต้องไป ไม่ใช่เป็นแดนที่ไปแล้วจะได้รับเดือดร้อน หรือว่าที่ต้องไปกันทุกคนนั้นก็เพื่อให้ได้ไต่สวนบาปบุญคุณโทษกันเสียก่อนแล้วจึงจะไปสู่สุคติหรือทุคติได้ ดังที่เราทำพิธีงเด็กช่วยเหลือกันอยู่ทุกวันนี้

10. ทรรศนะของพุทธธรรม

ในทรรศนะทางพุทธธรรมมีแนวคิดเป็นในทางการดำเนินชีวิตของคนที่ยังมีชีวิตอยู่โดยเอาพิธีกรรมในการจัดงานศพมาเป็นหลักคำสอน โดยให้เห็นเป็นการเกิดของหลักไตรลักษณ์ ดังที่เกิดแก่ผู้ที่ตายไปแล้วว่าทุกอย่างมีเกิดย่อมมีดับเป็นธรรมดา อยู่ภายใต้ของหลักไตรลักษณ์ หนีไม่พ้น

ดังนั้น ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้กล่าวทรรศนะทางปรัชญาเถรวาทที่ว่าด้วยหลักไตรลักษณ์ไตรลักษณ์ หมายถึง ลักษณะ 3 ประการ บางที่เรียกว่า “สามัญญลักษณะ” เพราะลักษณะเหล่านี้จะมีปรากฏอยู่ในทุกสิ่งทั้งที่มีวิญญานและไม่มีวิญญานเสมอกันหมด ไม่มีการยกเว้น นั้นในพระพุทธานุศาสนายเถรวาทมิใช่จะเพียงจิตเท่านั้นที่เกิดดับเกิดดับ แม้แต่สสารหรือวัตถุ มนุษย์ สัตว์ ต้นไม้และอื่น ๆ ย่อมตกอยู่ในลักษณะเช่นนี้เช่นเดียวกัน สรรพสิ่งทั้งที่มีวิญญานและไม่มีวิญญานย่อมตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์คือ

1. อนิจจตา ความไม่เที่ยง
2. ทุกขตา ความเป็นทุกข์ จะอยู่ในภาวะเดิมไม่ได้
3. อนัตตตา ความไม่มีตัวตน ไม่มีร่างที่แน่นอน

เนื่องจากลักษณะทั้ง 3 ประการนี้ มันเป็นธรรมดาเคยมีมาแล้วในอดีต ปัจจุบัน และจะยังมีเช่นนี้ในอนาคตจึงเรียกว่า “ธรรมฐิติ” หรือ “ธรรมนิยาม” (บุญมี แทนแก้ว, 2548)

ขออธิบายความหมายไตรลักษณ์เพิ่มเติมดังนี้ อนิจจตา ความไม่เที่ยง พุทธปรัชญาเถรวาทแสดงทรรศนะว่า สรรพสังขตธรรมย่อมไม่เที่ยงเพราะไม่คงที่ถาวร เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะเช่นธรรมชาติของจิต ความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมนิยาม อันเป็นกฎธรรมชาติที่ครอบคลุมสังขตธรรมทั้งปวง ทั้งจิตและวัตถุ ทุกขตา ความเป็นทุกข์ ความทุกข์ในที่นี้หมายถึงเอาสังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ จึงครอบคลุมไปถึงสิ่งที่มีวิญญานและสิ่งที่ไม่มีวิญญาน เพราะทุกข์ในที่นี้นั้นจัดอยู่ในทุกข์ลักษณะและรวมไปถึงถึงทุกขเวทนาด้วยอันหมายถึงความไม่สบายกายไม่สบายใจ อนัตตตตา ความไม่มีตัวตน พระพุทธานุศาสนาสอนตรงข้ามกับศาสนาอื่นคือ สอนว่าสภาพธรรมทั้งปวงย่อมเป็นอัตตาคือไม่มีรูปร่าง ตัวตนจริง นั่นคือปฏิเสธอัตตาหรืออาตมัน

11. ทรรศนะการจัดงานศพของไทย

ทรรศนะการจัดงานศพของไทย ในข้อนี้ผู้วิจัยจะขอแสดงทรรศนะของจัดงานศพของไทยเรา และเป็นปรัชญาการจัดงานศพของไทยเราเอง จะได้มองเห็นรูปแบบของการจัดงานว่ามีความหมายว่าอย่างไรแต่ละอย่างที่มีในพิธีกรรม และทรรศนะของพิธีกรรมชาวไทยพุทธท้องถิ่นมีกิจกรรมงานศพหลายขั้นตอน นับแต่วันตาย วันตั้งศพ วันฌาปนกิจศพ และวันหลังฌาปนกิจศพ เมื่อมีคนตายก็จะกระจายข่าวให้รู้กันทั่วไป บรรดาญาติมิตรผู้สนิทสนมรู้จักมักคุ้นกับญาติผู้ตาย ก็จะไปร่วมโดยจิตสำนึกว่า เพื่อนที่ดีจะเห็นกันเมื่อตาย

เมื่อมีผู้ตาย พิธีแรก คือ การเตรียมบรรจุโลง ด้วยการจัดศพผู้ตายให้นอนหันศีรษะไปทางทิศตะวันตกจัดแต่งของหมากพลู ดอกไม้ ฐูปเทียนให้ผู้ตายถือไว้แล้วคลุมด้วยผ้า จัดเตรียมโลงศพ อาบน้ำศพ แต่งตัวศพ นิมนต์พระภิกษุทำพิธีมัตตราสัง และนำศพบรรจุโลง ซึ่งมีความเชื่ออยู่ว่า จะไม่บรรจุโลงในวันพุธถ้าวันตายเป็นวันพุธก็จะรอเวลาไว้ จนผ่านเที่ยงคืนไปแล้ว จึงบรรจุศพลงโลง

การจัดงานศพในสมัยก่อน เจ้าภาพต้องเตรียมการอยู่หลายวัน เตรียมสถานที่ปลุกโรงพิธี โรงเลี้ยง โรงครัว จัดหาพื้น สิ่งของต่าง ๆ ที่จะใช้ในงานไปบอกกล่าวญาติมิตรที่อยู่ห่างไกล ดังนั้นจึงนำศพใส่โลงค้ำไว้ก่อน เมื่อถึงวันที่เหมาะสมซึ่งมักจะเป็นหน้าแล้ง ก็จะนำมาบำเพ็ญกุศล อาจจัดพิธีที่บ้านหรือที่

วัดตามสะดวก ปัจจุบันเมื่อบรรจุกศพแล้ว ส่วนใหญ่จะจัดงานต่อเนื่องจนเผาเรียบร้อยในคราวเดียว (เสฐียรโกเศศ, 2515 : 125-126)

การตามไฟหน้าศพศพยังอยู่ในบ้านเรือน จะเอาเข้าโลงแล้วหรือยังก็ตาม ให้ตามไฟศพวางไว้ทางปลายเท้า ไฟนั้นใช้จุดด้วยน้ำมันมะพร้าวใส่ในกะลามะพร้าวมีเนื้อพร้อมซีกหนึ่ง ใช้ขมิ้นผงหลวง ร้อยด้วยดิบบเป็นไส้ บางทีก็ใส่เกลือด้วย มีภาชนะบรรจุข้าวเปลือกกรองรับตะเกียงกะลามะพร้าวอีกที่กลางตำราที่แถมหม้อใส่น้ำ 3 หม้อ ไม้ฟาก 3 อัน ตั้งและวางไว้ด้วย

เหตุที่ตามไฟศพ อธิบายชนิดปริศนาธรรมกว่า มนุษย์นั้นมี 4 จำพวก คือ พวกหนึ่ง มาสว่างไปสว่าง หมายความว่าเกิดมาพบพระพุทธศาสนา ชื่อว่าสว่าง มีความเลื่อมใสนับถือพระพุทธศาสนาได้รักษาศีล เจริญภาวนา ปฏิบัติตนตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา จึงได้ชื่อว่า มาสว่างไปสว่าง

พวกที่สอง มาสว่างไปมืด คือ เกิดมาพบพระพุทธศาสนา แต่ไม่เลื่อมใสปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของศาสนา จึงได้ชื่อว่ามาสว่างไปมืด

พวกที่สาม มามืดไปสว่าง คือคนที่ไม่ได้นับถือพุทธศาสนาเป็นพวกมิถิฆาติฐิ ภายหลังมานับถือพระพุทธศาสนา บำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา จึงได้ชื่อว่า มามืดไปสว่าง

พวกที่สี่ มามืดไปมืด ได้แก่พวกที่เกิดมาจนวันตายไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาจึงได้ชื่อว่า มามืดไปมืด

ที่ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ อธิบายอย่างปริศนาธรรมอีกว่า เป็นเครื่องเตือนสติคนเป็น ให้หาทางไปแต่ทางสว่าง คือ อุตสาหะ ประกอบกุศลบำเพ็ญบุญ การบรรจุข้าวเปลือกไว้ในภาชนะนั้นแสดงว่า ใครหวานข้าวกล้าลงในนา ข้าวกล้า ย่อมจะงอกขึ้นเป็นต้นข้าว ส่งผลให้ควรแก่พันธุ์ข้าวและพื้นที่นานั้น ๆ จะไม่กลายเป็นหญ้าได้ นี่ฉันใด ถ้าทำบุญไว้บุญจะส่งผลให้ ที่จะกลายเป็นบาปไม่มีฉันนั้น

ที่ตามไฟไว้ปลายเท้าศพ คือ เมื่อยังมีชีวิตอยู่ ธาตุทั้ง 4 ยังอยู่พร้อม ครั้นตายแล้วธาตุทั้ง 4 ก็แยกกันไปจึงจุดไฟตามไว้ให้เห็นเป็นพยาน น้ำมันในมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์ ดุจบุญกุศลที่บุคคลก่อสร้าง ส่วนเกลือเปรียบด้วยบาปอกุศลเป็นคนละอย่างจะปนเคล้าเข้ากันไม่ได้

บุญกับบาปเปรียบเหมือนน้ำกับน้ำมันย่อมไม่เข้ากัน ไม่ทราบว่าจะเข้ากับเรื่องตามไฟศพได้ทางไหน บางท่านอธิบายว่า จุดไว้แทนไฟธาตุของผู้ตาย บ้างก็ว่าจุดไฟเพื่อให้วิญญาณไปสู่ที่สว่าง ถ้าไม่ตามไฟไว้ วิญญาณจะไปที่มืด คือไปในคติไม่ดี ที่ว่าตามไฟไว้จุดรูปเทียนไหว้พระก็มี แต่ทำไมจึงต้องไปวางไว้ที่ปลายเท้าศพ

ถ้าเหตุผลที่ตามไฟศพ เป็นเรื่องปริศนาธรรมดังกล่าวมาข้างต้น มีเพียงสอนคนเป็นให้รู้ว่าคนตายไป มีไปมืดไปสว่าง หรือมามืดมาสว่าง หรือเพื่อให้วิญญาณผู้ตายไปสู่ที่สว่างดังนี้ ทำไมจึงต้องใช้กะลามะพร้าวมีเนื้อใส่น้ำมันมะพร้าวตามไฟต่างตะเกียง ถ้าความประสงค์มีเพียงจะตามไฟให้มีแสงสว่างเท่านั้น จะใช้อะไรจุด เช่น ไฟฟ้า เป็นต้น แทนกะลามะพร้าว ไม่ได้หรือ แล้วทำไมจึงจะต้องให้มีเนื้อมะพร้าวอยู่ด้วย ต้องวางไว้ปลายเท้าศพ และต้องมีข้าวเปลือกกรองกะลาด้วยทำไมและเพราะอะไร พิธีทำก็อย่างเดียวกัน แต่ทำไมจึงเป็นปริศนาธรรมหลายอย่างนัก ถ้าเหตุที่ทำเนื่องด้วยปริศนาธรรมก็ควรจะเป็นอย่างเดียวกัน ถ้าเป็นหลายอย่างก็ตกอยู่เรื่องคิดเห็นไปเอง ถ้าที่ทำการจะสอนคนเป็น ทำไมจึงต้องทำเป็นปริศนา และปริศนานั้นก็คิดไปได้มากมายหลายทางซ้ำผู้ที่ไม่รู้ตีปริศนาไม่แตกสอบถามผู้ที่เคยรู้ ก็เป็นการแก้ปริศนาเป็นต่าง ๆ ก็เมื่อต่าง ๆ กันคำอธิบายอันไหนที่เป็นของเดิมและแท้จริง สอบถามประเพณีท้องถิ่นได้ความว่า ภาชนะตามไฟศพทางภาคอีสาน นอกจากใช้กะลามะพร้าวดังกล่าวมาข้างต้น จะใช้เปลือกลูกตุ้มกา หรือกระบอกไม้ไผ่ก็ได้ บางแห่งใช้กระป๋องนมวัวเปล่า หรือใช้ได้จุดก็มี สอบถึ้นชนบทก็ได้รับคำอธิบายว่า ใช้ถั่วแ้วแก้วโคมหรือตะเกียงตามไฟ สุดแล้วแต่สะดวก ส่วนน้ำมัน นอกจากน้ำมันมะพร้าว ใช้ไขมันละหุงและไขมันปลาก็มี เห็นจะเป็นเรื่องมีอย่างไรก็ใช้อย่างนั้น ไส้สำหรับจุดทาง

เลียยกองพิน เห็นคนทีนอนอยู่ในโรงศพถูกไฟเผาทีละน้อย ๆ เห็นรูปร่างสังขารเส้นเอ็นต่าง ๆ ทีถูกเผาอดไหม้ไปเผาศพอยู่ดี ๆ บางทีศพลุกขึ้นมาเพราะว่าเส้นมันตึง เมื่อกถูกไฟเผา เกิดมรณัสสติเห็นสัจจะจากความเป็นจริงว่า โอ...ชีวิตเป็นอย่งนี้หนอ ภาพทีเห็นอยู่ต่อหน้าต่อตาตริงใจ น้อมมาสอนตัวเองว่า ถ้าเราประมาท เราก็จะตาย คิดดูเถิดว่า จากงานศพหนึ่งงาน ถ้าเรารู้เท่าทันธรรมดา เราจะฉลาดขึ้นทีครั้งทีขึ้นทีคราวทีไปร่วมงานศพ

ด้านธรรม เมื่่อมองเห็นสภาพของสิ่งทีทั้งหลายในรูปของการประชุมส่วนประกอบเช่นนี้ พุทธธรรมจึงต้องแสดงต่อไปว่า ส่วนประกอบต่าง ๆ เหล่านันเป็นอย่งไร มีอะไรบ้าง ทีเกี่ยวข้องเป็นพิเศษกับเรื่องชีวิต โดยเฉพาะในด้านจิตใจ การแสดงส่วนประกอบต่าง ๆ จึงต้องครอบคลุมทั้งวัตถุและจิตใจ หรือทั้งรูปธรรมและนามธรรม และมักแยกแยะเป็นพิเศษในด้านจิตใจ โดยแยกแยะชีวิตพร้อมมองคาศพพทั้งหมดทีบัญญัติเรียกว่า บุคคล สัตว์ ออกเป็นส่วนประกอบต่าง ๆ โดยแบ่งออกเป็น 5 ประเภท ทีเรียกว่าเบญจขันธ์ คือ

1. รูป ได้แก่ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกายและพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกายหรือสสารและพลังงานฝ่ายวัตถุ พร้อมทั้งคุณสมบัติ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของสสารพลังงานเหล่านั้น
2. เวทนา ได้แก่ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง 5 และทางใจ
3. สัญญา ได้แก่ความกำหนดได้ หรือหมายรู้ คือ กำหนดรู้อาการเครื่องหมายลักษณะต่าง ๆ อันเป็นเหตุให้จำอารมณ์นัน ๆ ได้
4. สังขาร ได้แก่องค์ประกอบ หรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิตมีเจตนาเป็นตัวนำ ซึ่งแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ ปรงแปรการตริตริกนึกคิดในใจและการแสดงออกทางกายวาจา ให้เป็นไปต่าง ๆ เป็นที่มาของกรรม เช่น ศรัทธา สติ หิริ โอตตปปะ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ปัญญา โมหะ โลภะ โทสะ มานะ ทิฐิ อิสสา มัจฉริยะ เป็นต้น เรียกรวมอย่งง่าย ๆ ว่า เครื่องปรงของจิต เครื่องปรงของความคิดหรือเครื่องปรงของกรรม

บรรณานุกรม

- บุญมี แทนแก้ว, ผศ. (2545). *พุทธปรัชญาเถรวาท*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- พระมหาสมปอง จนทวิโส (ยุงรัมย์). (2548). *ธรรมชาติของมนุษย์ ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของอริสโตเติล*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสมศักดิ์ อติเมโธ (สงวนดี). (2552). *การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องวิธีชนะความตายของพุทธทาสภิกขุ*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาชีวิตและความตาย, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสังฆธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2524). *มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ 5 เล่ม 2 กัมมจตุกกะ-มรรูปปัตติจตุกกะ*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสังฆมโชติกะ.
- พุทธทาสภิกขุ. (2548). *วิธีชนะความตาย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์นามมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- วิธาน สุชีวงศ์ และสนธิ บางยี่ขัน. (2543). *ปรัชญาไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เสฐียรโกเศศ. (2515). *ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต*. งานนิพนธ์ชุดประเพณีไทย. กรุงเทพฯ: องค์การค้าของคุรุสภา.